

İklim Değişimi ve Su

Yaşamın ve uygarlığın en önemli doğal kaynağı olan su, yeni bir yüzyılın eşliğinde uluslararası gündemin en üst sıralarına oturdu. Çünkü, 21. yüzyılın ilk on yılında dünya nüfusunun yarısı gereksinim duyduğu taze sudan yoksun kalacak. Beşeri gelişmeler-dünya nüfusunun önlenemeyen artışı, hızlı kentleşme ve endüstrileşme, ekolojik sistem tahrip edilmesi- var olan tüm taze su kaynaklarını nitelik ve nicelik açısından olumsuz şekilde etkilemektedir.

Taze su kaynaklarını olumsuz etkileyebilecek bir diğer beşeri kaynaklı etken iklim değişimidir. Kömür ve petrol gibi fosil yakıtlarının yoğun şekilde kullanılması, ormanların tahrip edilmesi ve endüstriyel üretimin artması, sera etkisi yaratan gazların her geçen gün atmosferde birikmesini sağlıyor. Bu gazlardan en başlıcası olan karbondioksitin bugün atmosferdeki yoğunluğu, dünya evriminin 160.000 yılı boyunca, yoğunlaşmış olandan daha fazladır. Bu yoğunluğun % 84'ü endüstriyel akviterlerin sonucudur.

Atmosferdeki karbondioksit hacminin 2/3'ü endüstrileşmiş ülkelerden kaynaklanmaktadır. Bununla beraber, endüstrileşme yolundaki ülkelerde karbon emisyonları Batılı ülkelerden çok daha hızlı artmaktadır. 1990-1993 yılları arasında karbon emisyonları Batı Avrupa'da %3, Kuzey Amerika'da % 5 artış gösterirken, Brezilya'da % 8, Hindistan'da % 13 ve Türkiye'de % 16 oranında arttı.

Kıta	Karbondioksit Emisyonu (000 ton)
Afrika	715.773
Avrupa	6.866.494
K. Amerika	5.715.466
G. Amerika	605.029
Asya	7.118.317
Okyanusya	297.246

Endüstri kaynaklı karbondioksit emisyonlarının kıtalara göre dağılımı

1980 yılından bu yana Çin'de karbon emisyonu artışı % 80'i buldu.

Sera etkisi yapan gazların her geçen gün atmosferde artan kümülatif hacimleri küresel ısınmaya yol açacaktır. Dünya Meteoroloji Örgütü ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı tarafından 1988 yılında kurulan Hükümetlerarası İklim Değişimi Paneli'nin (IPCC) bulguları, içinde bulunduğumuz yüzyılda hava sıcaklığının 0,3-0,6 °C arttığını belirtmektedir. Hiçbir önlem alınmadığı takdirde, 2025 yılına kadar sıcaklığın 10 °C, 21. yy'in sonuna değin ise 30 °C daha artacağı tahmin edilmektedir.

Bilimsel bir kesinliğe ulaşmamış olsa da, 130 yıldır tutulan meteoroloji kayıtları- küresel ısınmanın yağışlar ve su kaynakları üzerinde olumsuz etkileri olabileceğine işaret etmektedir. Öntümüzdeki birkaç on yılda hava sıcaklığı 2-30 °C artarsa, su elde edilebilirliğinin % 10 azalacağı kestirilmektedir. Bazı bölgelerde çok daha radikal değişimler görülebilir. Güney Avrupa, Orta Asya, Afrika'nın büyük bir bölümü, Kuzey Amerika'nın güneybatısında kuraklığın daha da artacağı tahmin edilmektedir. Küresel iklim modelleri ile yapılan çalışmalar, bugün % 5'lerde olan kuraklık sıklığını, 2050'li yıllarda % 50'lere taşımaktadır. Artan hava sıcaklığı sayesinde artacak buharlaşma ve azalacak yağış, yüzey su kaynaklarını %40-70 düzeyinde azaltabilecektir. Bu durum, su taleplerinin daha da artmasına ve yenilenme oranlarının çok üstünde yeraltı sularının kullanılmasına yol açabilir. Yağışlardaki azalma ve buharlaşmadaki artma, toprak neminin düşmesine- bu yüzden tarımsal sulama ihtiyacının daha da belirginleşmesine neden olacaktır. Fazla sulama, su ve toprak tuzlanmasını perçinleyerek gıda üretiminde düşüşleri olası kılabilir.

Küresel ısınma, tropikal bölgelerde ve ekvator çevre-

Sıralama	Ülke	Karbondioksit Emisyonu (milyon ton)
1	ABD	4.881.349
2	Çin	2.677.982
3	Rusya	2.103.132
4	Japonya	1.093.470
5	Almanya	878.136
6	Hindistan	769.440
7	Ukrayna	611.342
8	İngiltere	566.246
9	Kanada	409.862
10	İtalya	407.761
11	Fransa	362.076
12	Polonya	341.892
13	Meksika	332.852
14	Kazakistan	297.982
15	G. Afrika	290.291
16	G. Kore	289.833
17	Avustralya	267.937
18	Kuzey Kore	253.750
19	İran	235.478
20	İspanya	223.196
21	S. Arabistan	220.620
22	Brezilya	217.074
23	Endonezya	184.585
24	Türkiye	145.490
25	Hollanda	139.027

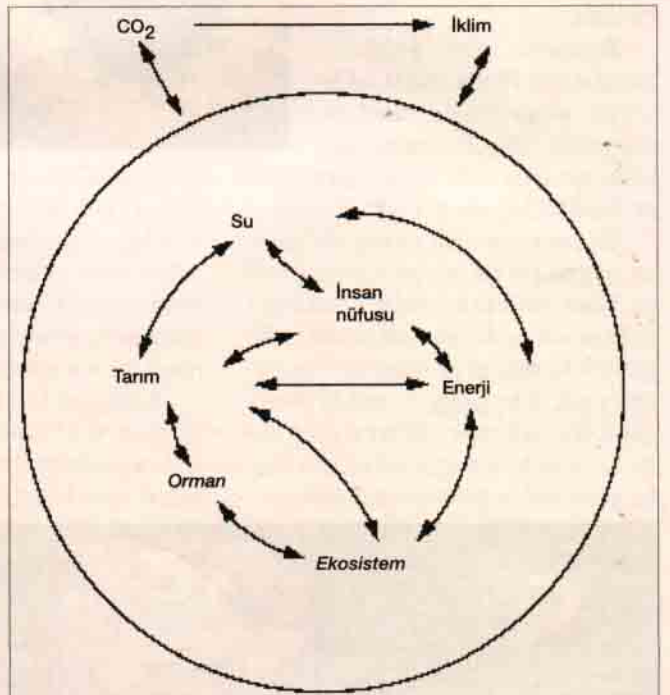
Tablo 1. Endüstriyel Kaynaklı Karbondioksit Emisyonuna En Fazla Sahip Olan Ülkeler (İlk 25 ülke)

sinde tam tersine bir etki gösterip yağışları artıracaktır. Bu etki, Brezilya'da Pantena Nehir Havzası'nda, Batı Afrika'da Nijer Havzası'nda ve Güneydoğu Asya'da Mekong Havzası'nda nehir taşmalarına yol açabilir. Yıllık yağışlarının neredeyse tümünü yılın birkaç ayında alan muson bölgelerinde, yağış artışları yeni sel felaketleri anlamına gelmektedir.

Çin, Bangladeş ve Hindistan'da geçmişte milyonlarca can kaybına yol açan sellerin sıklığı artabilir. ABD'nde 1993 ve 1997 Mississippi Nehri taşkınları, Güney Çin'de 1995 ve 1996 selleri, Avrupa'da 1995 Ren Nehri taşkını, Bangladeş'te son yıllarda hemen her yıl tekrarlanan muson taşkınları bu doğrultuda ipuçları vermektedir.

Yükseltilerdeki kar örtüsü yıl içinde yavaş yavaş eriyerek adeta bir doğal su rezervuarı işlevi görür. Hava sıcaklığındaki artış, kar örtüsünün hızla erimesine yol açacaktır. Nehir akışları hızlanacak, su miktarları yükselecek ve şiddetli su taşkınlarına neden olacaktır. Isınan hava, kış mevsiminin etkisini azaltarak ve kar yağışını yağmura dönüştürerek su kaynaklarının yıl içinde beklenmesini önleyecektir. Bu yüzden yağış almayan mevsimlerde kurak ve yarı-kurak bölgelerdeki nehirler döküldükleri denize kadar ulaşamayacaklardır. Bu durumda, verimli delta tarımı yok olacak, kuruyan su yatakları çevre sağlığını olumsuz etkileyecektir.

Küresel ısınmanın bir başka olumsuz etkisi, fırtınaların

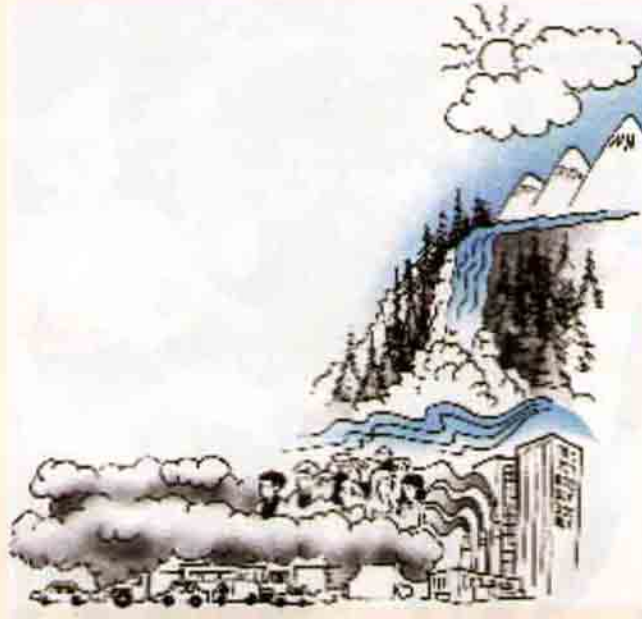

şiddetini ve sıklığını artırması olacaktır. Okyanus ve kara yüzeyleri arasında artacak sıcaklık farkı, siklon ve tayfunların daha çok mal ve can kaybına yol açmasını sağlayabilir. Bu tehlike, özellikle, tropik bölgeler için daha belirgindir.

IPCC'in Küresel Dolaşım Modelleri'ni uyguladığı araştırmaları, küresel ısınmanın önümüzdeki yüzyıl içinde deniz seviyesini 65 santimetre yükselteceğini gösterdi. 60'ı aşan ada devleti için bu bulgu bir kabüstur. Bununla beraber, topraklarının bir bölümü deniz seviyesinde olan Hollanda ve Mısır gibi ülkelerde, deniz seviyesinin yükselmesi giderilemeyecek zararlara zemin oluşturur.

Nehir deltalarının verimli düzlükleri sular altında kalabilir. Üstelik, kıyılarıdaki yeraltı suları tuzlu deniz suyu ile karışarak kullanılamaz hale gelebilir. Yeraltı sularına önemli derecede bağımlı olan İsrail gibi ülkelerde bu çok önemli su kıtlıklarına yol açar. Su döngüsünün küresel ısınmadan nasıl etkileneceğini bütün çıplaklığı ile ortaya koyacak verilerden yoksun olmak, su kaynaklarını yönetmeyi oldukça zorlu kılmaktadır. Su akış rejimlerinin değişimi bugünkü nehir mühendisliği yöntemlerini yetersiz kılabilir. Nehir debilerinin düşmesi hidroelektrik santrallerinden karşılanmaktadır. Ayrıca belli mevsimler artacak nehir akışları baraj setlerinin güvenliğini de sarsacaktır. Buharlaştırmanın artması, baraj rezervuarlarından daha fazla suyun kaybolmasına yol açacaktır. Bu da su stoklarının ekonomik ve çevresel maliyetini oldukça yükseltir. Ortaya çıkan bu olumsuz tablo, sosyo-ekonomik belirsizlikleri de imleyecektir. Böylece çok uluslu nehir ve göl havzalarındaki su kaynaklarına bağımlı ülkeler arasında gerilimin daha da artması kaçınılmaz olacaktır.

Klimanın değişimi dünyadaki yaşamı felce uğratabilecek kadar ciddi bir sorundur. 300.000 büyük nükleer güç istasyonunun ancak sağlayabileceği bir ısıya yol açan sera etkisi gazla-

rının zararları, önümüzdeki yüzyılın ilk çeyreğinde iyice hissedilecektir. Buna rağmen alınan önlemler oldukça etkisizdir. Ekonomik maliyetler yükleyeceği gerekçesiyle, gerçekçi ve bağlayıcı kurallar, 1992 Rio Dünya Zirvesi'nden bu yana yapılan ve yüzü aşkın ülke temsilcilerinin katıldığı 1995 Mart ayındaki Berlin ve 1996 Temmuz ayındaki Cenevre Konferansları'nda pekiştirilemedi. Gelişmiş ülkelerin fosil yakıtları ile dönen ekonomileri ve gelişmekte olan ülkelerin hızlı kalkınma planları 1997 Aralık ayında Japonya'nın Kyoto kentinde toplanacak olan Üçüncü Taraflar Konferansı'nı da sonuçsuz kılabilir. Oysa ki, küresel ısınmaya yol açan gazların emisyonu hemen şimdi 1990 seviyesine düşürülse bile, atmosferdeki karbondioksit yoğunluğu ancak önümüzdeki yüzyılın sonlarında sabitleşebilecektir.

Küresel ısınma, içme suyundan tarımsal sulamaya, endüstriyel kullanımdan kentsel su kullanımına kadar tüm tüketim şekillerini etkileyebilir. Daha fazla zaman yitirilmeden yapılması gereken işler vardır. İlki, "Küresel Dolaşım Modelleri" ile "Hidrolojik Modelleri" beraber kullanıp hangi bölgenin ne şekilde ısınmadan etkileneceğini saptamaktır. Bunun sonucunda, bilimsel bilgi edinme, doğal durumları izle-

me, çevresel maliyetleri de kapsayacak şekilde suyu fiyatlandırma, su kaynaklarının korunmasını artırma ve verimli su kullanılmasını sağlamak gerekmektedir. Bunlar için gerekli yasal düzenlemelerin vakit geçirilmeden sağlanması şarttır. Ayrıca sel uyarı sistemlerinin, acil operasyon organizasyonlarının ve afet fonlarının oluşturulması kısa dönemde yapılacak işlerdir. Uzun dönemde, küresel ısınmanın yol açacağı zararlara karşın edinilen bilgiler doğrultusunda su projelerini gözden geçirmek, yeniden şekillendirmek ve daha uygun olanlarını inşa etmek gerekecektir.

Konuralp Pamukçu

Teknis Üniversitesi, Konak araştırmacı

Kaynaklar

- Flavin C. "Getting Warmer: Looking for a Way of teh Climate Impossé", *World Watch*, Vol.8, No.2, Mart/Nisan 1995.
- Gleick PH. "Water and Conflict: Fresh Water Resources and International Security", *International Security*, Vol.18, No.1, Summer 1993.
- IPCC, Climate Change: The IPCC Response Strategies, Report prepared by Working Group III, WMO and UNEP, Washington, D.C.: Island Press, 1991, s. 181-184.
- Kathleen A. Miller (et al). "Water Allocation in a Changing Climate: Institutions and Adaptation", *Climate Change*, Vol.35, No.2, February 1997, s. 157-178.
- Leggett J. *Global Warming: The Greenpeace Report*, Oxford: Oxford University Press, 1990.
- Rogers P. "Assessing the Socioeconomic Consequences of Climate Change on Water Resources", *Climate Change*, Vol.28, No.1-2, October 1994, s. 179-209.
- The World Resources Institute, UN Environment Programme, UN Development Programme, The World Bank, World Resources 1996-97, New York: Oxford University Press, 1996.
- W.J. McG. Tegart (et al) (eds), Climate Change: The IPCC Impacts Assessment, Report prepared by Working II, WMO and UNEP, Canberra: Australian Government Publishing Service, 1990.
- Willis I. ve Barvin J.-M. "Climate Change in Mountain Environments: Hydrological and Water Resource Implications", *Geography*, Vol.8, No. 348, July 1995.

Ailede Kardeşler

Kardeşler arasında, yaşamları boyunca sahip olacakları, uzun süreli bir ilişki vardır. Bu ilişki, evlilikten, anne, baba ve çocuklarla olan ilişkilerden de uzun sürelidir. Bu nedenle, kardeşler arasındaki ilişkinin sağlam bir temele oturmasına yardımcı olmak çoğu anne babanın en büyük isteklerinden birisidir.

D. Gold'a göre, beş çeşit kardeş ilişkisi bulunmaktadır. Bunlardan üç tanesi; içtenlik (samimiyet), dostluk ve sadakat olup, kardeş ilişkilerinin % 80'nini kapsamaktadır. Diğer ilişkiler ise, ilgisizlik ve düşmanlık olarak tanımlanır. Tüm kardeş ilişkilerinin % 10'unu kapsayan ilgisiz (duyarsız) ilişki; birbirlerine karşı kayıtsız olan kardeşlik ile karakterizedir. Bu kardeşlerin yaşamları farklı yönlerde sürer; yakınlık ve samimiyet olmadığı gibi, kırgınlık ve rekabet de yoktur. Düşmanlık ilişkisi ise, kavgacı öfke yoğunluğu, kin ve kıskançlık gibi özellikleri içerir. Burada ana babaların diğer kardeş ya da kardeşlere yakınlığının yanlış anlaşılması kinin sürmesine yol açabilmektedir.

Kardeş Kıskançlığı

Kıskançlık, insanlığın en doğal, en evrensel duygularından biridir. Sevilen kişinin paylaşılmasına katlanamamaktır kıskançlık. Çocuk için

anne sevgisini yitirme korkusu henüz yeni bir kardeş geleceğini öğrendiği anda onu etkilemeye başlar.

Toplumsal varlık olan insanın, birçok şeyleri birlikte yaşadığı insanlarla paylaşması, id'in doymak bilmeyen, her şeye yalnız kendisinin sahip olmak arzusunun frenlenmesini gerektirir. Buna göre, küçük bir çocuğun anne ve babası vardır. Bunlar tarafından sevilmesini istemesi-beklemesi ve onlara sahip olması en doğal hakkıdır. Ancak, ikinci bir kardeş geldiği günden itibaren ebeveynin ilgi, sevgi, bakım ve maddi olanaklarla sağlananları yeni kardeşi ile paylaşması gerekir. İnsan olarak, toplum içinde yaşayan bireyin, id benliğini doyurarak toplum hayatı sürdürmesi olanaksızdır. Bu yüzden çocuk, küçük yaşta sahip olduğu şeyleri başkaları ile paylaşmak için hazırlanmalı, eğitilmelidir. Fakat unutulmalıdır ki, çocukta kişiliğin yapılmasında egonun tam şeklini alması 2-6 yaş süreci içinde 6 yaşa doğru, güçlenmesi ise 6 yaşından sonra olmaktadır. Küçük çocuklarda bir şeyin başkaları ile paylaşılması gelişmemiştir ve id denilen benliği, sosyal durumlarda yeterince eğitilmemiştir, henüz paylaşmayı kabullenecek duygusal olgunluk söz konusu değildir.

Tepkiler

Burada sözü edilen kıskançlık, genellikle, ikinci bir kardeşin dünyaya gelmesi ile ilk çocukta ortaya çıkan, çocuğun ikinci yaşında açıkça görülebilen, karmaşık bir duygusal tepki şeklidir. Çocuk genellikle saldırgan bir biçimde davranır. Kardeşine vurma, ısırma, sık rastlanan davranışlar arasındadır. Bebeği düşürerek onu hırpalama, boğmaya çalışmak, yüzüne doğru öksürmek ya da eline oynaması için bıçak vermek gibi davranışlar, kendi oyuncak bebeğini parçalamak, ayağı ile ezme gibi dolaylı tepkiler gözlenebilmektedir. Daha büyük yaşta; durmadan sataşma, vurma, itme, ağlatma gibi davranışlara rastlanır. Tepkiler, muhteme-

len annenin ilgisi ve dikkatini çekmeye yönelik rekabetten kaynaklanmaktadır.

Kıskançlık nedeniyle, çocukta görülebilecek alt ıslatma, parmak emme, kaka kaçırmama, tırnak yeme gibi gerileme belirtileri- onun ruh sağlığını büyük ölçüde etkiler.

Yeni bebeğin gelişine hazırlamada çocuğa yeni bir kız ya da erkek kardeşi olacağını ve onunla oynayabileceğini söylemek her zaman kıskançlığı gidermez, körükleyebilir de. Küçük bir çocuk bu olayın hayatına getireceği değişiklikleri algılayacak kadar olgunlaşmış ve deneyimli değildir.

Gelişmekte olan çocukta kıskançlık duygusu normal ölçülerde kaldığında çocuğu başarıya götüren bir unsur olabilir. Kardeşleri olan çocuklar; paylaşmayı, kıskançlıklarını frenlemeyi ve kendi kişiliğini kontrol etmeyi öğrenecektir. Kimi uzmanlar, çocuğun bu durumda üzülmesinin de normal sayılabilecek kadar sık görüldüğünü savunurlar. Ancak bu duygunun aşırı bir çeşit davranış bozukluğudur. Araştırmalar, kıskançlığın; öfke, nefret, intikam alma, kendine acıma, üzüntü, keder, küçük düşme, korku, bunalım gibi karışık duygular-

lerinin daha fazla olduğunu göstermektedir. Bu konudaki bulgularda bir tutarlılık yoksa da, 5 yaşın altındaki çocuklarda bebek ve çocuğun yaş farkı ile çocukların doğumdan etkilenme dereceleri arasında sistematik bir ilişki olduğu kanısı yaygındır. Podolsky, yaş farkı 1,5 ile 3,5 yıl arasında iken kıskançlığın çok daha şiddetli olacağından söz eder. Sewall ise, yine bu yaş aralığının en duyarlı, en kolay etkilenebilir bir dönem olduğunu saptamıştır. Freud, normal olarak çocuğun küçük kardeşlerine karşı tutumu, kardeşi ile arasındaki yaş farkının basit bir fonksiyonudur demektir. Yaş farkı yeterince büyük olduğunda, büyük kız çocuğu yeni doğmuş zavallı, yardıma muhtaç bebeğe karşı, içgüdüsel annelik duygularının uyandığını hissedecektir.

Bazı "görüşme" çalışmalarının sonuçları, çocukların kardeş doğumlarına gösterdikleri tepkilerin "davranış problemlerinde artış"la birlikte, "bağımsız davranışlarda artış" olduğu biçiminde özetlenebilir.

Güven Bağımlılığı

İlk doğan çocuğun güven duyma yönündeki bağımlılığı, ikinci çocuğun doğumundan sonra azalmaktadır; ancak bu azalma 2-5 yaşlar arasındakilere göre 24 aylıktan küçük olan ilk doğanlar arasında daha da küçüktür. Annelerin evlilik düzeninin ve ilk çocuk ile etkin iletişimin, ilk doğanın bebeğin doğumundan önceki ve sonraki güvenliği ile ilgili olduğu tahmin edilirken, annelerin psikiyatrik semptomlarının çocuğun güvenliğini sadece doğumdan sonra etkileyeceği tahmin edilmektedir. Yapılan analizler sonucunda, yeni doğanın kardeşlik dönemine olan uyumunun yeni doğanın çevresiyle ilgili hem yapısal hem de ailesel özelliklere bağlı olarak değiştiği gözlenmiştir.

Aile İçi İlişkiler

Rekabet

Kardeş rekabeti, yaşamın bir gerçeğidir. Aile uyumunu bozan, mutsuzluğuna neden

dan oluştuğunu söylemektedir. Annenin ilgisini çekmeyi hedefleyen, hâlâ sevildiğinden emin olmak isteyen çocuğun gösterdiği tepkiler genellikle normaldir. Ailenin yaklaşımları ile bazı çocuklarda hemen, bazılarında birkaç ay sonra düzelmeye gözlenmektedir.

Kardeş rekabeti ve kıskançlığı konusunda; kıskançlığın ortaya çıkış nedenleri, belirtileri, şiddet ve türleri, aile tutumlarında önem alıcı yaklaşım ve kıskançlığın yatıştırılması ile ilgili pek çok araştırma ve yayın mevcuttur. Çocuk hastalıkları biliminde ruhsal problemlerin ne derece etkin olduğu, eğitim ile ruh sağlığının ilişkilerine 1900'lerden itibaren eğilinmiştir. Bilimsel olarak bu konu ile ilgilenen ve çalışmalar yapan ilk pedagoğ ve psikolog, Alfred Adler'dir.

Kardeşlerin cinsiyeti, doğum sırası (büyük, ortanca, küçük), yaşları, aralarındaki yaş farkı, ebeveyn ve çevrenin tutum ve davranışları, çocukların fiziksel avantaj ve dezavantajları, çocukların kişilik özellikleri kardeş kıskançlığının değişen tanımlarını ortaya koymaktadır.

Bazı araştırmalar 5 yaşından küçük çocukların etkilenme-

olan duruma ebeveynlerin nasıl tepki verecekleri çok önemlidir. Doğru şekilde ele alındığında çocukların büyümelerine ve ailenin koruyucu çevresi içinde problemleri çözebilmelerine, birlikte tartışma, paylaşma ve rekabetle ilgilenmeye yönelik fırsatların sağlanması ile gelişmelerine yardımcı olacaktır.

Anne-Babanın Durumu

Birden fazla çocuğa bakmak kolay değildir. Her bir çocuğun farklı cinsiyetleri, yaş dönemleri ve kişilik özellikleri aileyi yoracaktır. İlk çocukların hayatının alt üst olacağı duygusu da oldukça yükündür. İlk çocuk ısrarla kardeş istediğini söylemiş olsa da, kimi açılardan kendi yerini kapırdığı duygusunu yaşamaya kaçınılmazdır. Ama yine de kardeş ilişkileri anne-baba ile olan ilişkiden oldukça farklıdır ve özeldir. Kavgaları kadar birbirlerine verdikleri mutluluk da yükündür ve önemlidir. Üstelik ebeveynlerin ikinci çocuklarında yaşadıkları kaygılar genellikle deneyimleri nedeni ile daha azdır.

Yeni Yaklaşımlar

Yaş Farkları-Doğum Sırası

Çocukların zekâ gelişimi veya sağlıklı yerleşmeleri açılarından kardeşler arasındaki yaş farkı önemli değildir. Çocukların zekâ gelişimi ve sağlıklı olması: kalıttan, gittikleri okulun kalitesine kadar geniş bir yelpazede çeşitli faktörlere bağlıdır. Ne doğum sırası ne de kardeşler arasında yaş farkı, karakter ve uyum üzerinde önemli bir rol oynar. Çocuklar arasındaki tepki farkları ve öteki insanlarla ilişkileri daha önemli konulardır. Çocukların kendi aralarındaki ilişkiyi hangi faktörler etkiler? Kuşkusuz erkek ve kız çocukların birlikte nasıl oynadıkları ve hangi koşullarda tartıştıkları yaşlarına bağlıdır. Ancak kardeşler arasındaki yaş farkı, onların birbirlerine sevgi veya düşmanlık duymasını engellemez. Aralarında çok az veya çok fazla yaş farkı bulunan kardeşler çok iyi geçinebilir ya da birbir-

lerinden hoşlanmayabilir, sık sık tartışabilir veya birbirleriyle ilgilenmeyebilir. Nasıl geçindiklerini etkileyen en önemli faktörler, karakterleri arasındaki fark ve anne babaları ile kurdukları ilişkidir. Ana faktör, çocuklardan birinin ötekine kıyasla daha az sevildiğini ve anne-babanın kardeşine daha iyi davrandığını hissetmesidir. Tüm bu bulgular, kardeşler arasındaki yaş farkının aile içindeki ilişkileri etkilediğini, fakat bunun tek etki faktörü olmadığını göstermektedir.

İki Yıldan Az Yaş Farkı

Her iki çocukta bebeklik evresi daha kolay atlatılır. Aynı büyüme evrelerinde olduklarından, daha çok ortak noktaları vardır. Sürekli oyun arkadaşları söz konusudur. Ancak anne ve babanın ilk iki yılı gerçekten yorucu bir dönemdir.

İki-Dört Yıl Arası Yaş Farkı

En yaygın görülen yaş farkıdır. İlk çocuk 2 yaşında ise, halen bakıma ihtiyacı vardır. Öte yandan bağımsızlık çöküşü ile doludur.

Üç-dört yıl yaş farkının en iyi avantajı ise, birinci çocuğun gece uykuya döneminin

sona ermesi ve tuvalet eğitimi almış olması ile ilgilidir. Özbakım becerileri gelişmiştir. Ama yine de pek çok istekte bulunup zorluklar yaratarak annelerini yorarlar. Evin dışında kendi sosyal yaşamı olan (anaokulu) ve buna önem veren bir çocuk, eve yeni bir bebeğin gelmesinden fazla etkilenmeyebilir. Kıskançlık gösterdiği ya da mutsuz olduğu zaman onunla bu konuda konuşma çocuğu rahatlatacaktır.

Dört Yıl ve Daha Fazla Yaş Farkı

En büyük avantajı, her çocuğa bebeklik dönemlerinde gösterilen özel sevgi ve dikkattir. Diğer avantaj, ilk çocuğun kardeşinden dolayı sınırlılaşkın, heyecanlı olup olmadığını anlatabilmesidir. Anne kendisinin neden yorgun olduğunu, neden bebeğe hemen mama verilmesi gerektiğini ona anlatabilir. Oyun arkadaşları olabilmeleri pek mümkün değildir, birbirlerinden bağımsızdırlar. Bu uzaklığa rağmen birbirlerini kıskanabilirler. Dunn, "en iyi yaş farkı"nın doğru bir cevabı olmadığını, eskiden sandığı gibi önemli bir unsur da olmadığını belirtmektedir.

İkinci Çocuğa Hazırlık

Çocuğu hazırlama sürecinin uzun ve abartılı olması, çocuğu yeni kardeş doğumuna hazırlamaya da bilir. Bu aşamada uyulması gereken temel yaklaşımlar ise şu şekilde sıralanır:

- *Yeni bebek hakkında yaşına uygun olarak konuşun.
- *Bebekten bir "insan" olarak söz edin.
- *Kendi doğumunu anlatın.
- *Bebekler hakkında birlikte kitap okuyun ve kendi resim albümüne bakın.
- *İsim konusunda fikir alın.
- *Neden yorgun olduğunuzu anlatın.
- *Kuşku ve endişeleri giderin.
- *Başka bebekler görmesini sağlayın.
- *Değişiklikleri azaltın.
- *Uygun bir bakıcı bulun.

Kardeş Kavgaları

Kişilik Çatışmaları

Kardeşler, rahatsızlık, düşmanlık veya kıskançlık duyuyorsa, bu duygularını genelde hiç saklamadan gösterir. Bu her zaman anne-babanın sevgisi için rekabet değildir. En büyük sorun çocukların ilgileri ve tarzları çatıştığında ortaya çıkmaktadır.

Sıkıntı

Bazı çocuklar, aile ortamındaki sıklığı gidermek için birbirlerini tahrip edip çekişmektedir. Psikolog olan ve çocukların "neden öfkeli davrandığını" araştıran bir anne, kendi çocukları arasındaki çekişmenin, genelde hareketli ilk çocuğun "ortalığı kızdırtmak" için küçük kardeşini tahrik etmesinden çıktığını belirtmektedir. İlk çocuk bir şeyle meşgulken veya evde heyecanlı bir şey olurken böyle davranmamaktadır. Ebeveyn olarak bu tür çekişmeler ciddiye alınmaktadır; oysa çocuklar için bu sadece bir etkinliktir.

Kişisel Eşyalar

Beş yaşından küçük çocuklar, eşyalarını paylaşmak istemez. Eşyaları kendilerinin bir parçasıdır. Ayrıca anlayışlı değildir. Birlikte yaşamayı ve paylaşmayı öğrenmek yıllar alır,

bazen hiç öğrenilemez. Çoğu durumda, eşyalara gösterilen saplantı, çocuk dört yaşına gelince azalmaya başlar. İki buçuk yaşındaki çocukların oyuncaklarını paylaşmasını sağlamak mümkün olmayabilir.

Bölge, Mekan, Kurallar

Mülkiyet ile ilgili tartışmalar, mekanla ilgili tartışmalarla bağlantılıdır. Bir çocuk genelde kardeşinin kendi bölgesine, yani oturduğu yere veya odasına gelmesinden, eşyalarına dokunmasından yakınabilir.

Yönetim

Çoğu kardeş, görünüşte önemsiz konular yüzünden tartışır. Hedef önemli değildir; önemli olan kendini kanıtlamak ve yönetimi ele almaktır. Bu da çocuğun yaşamında önemli bir yer tutar, hiç de önemsiz değildir.

Yorgunluk ve Açlık

Doğal olarak yorgunluk, açlık ve hastalık gibi faktörler kardeşlerin kavga etmesinden önemli bir rol oynar.

Kardeş Kavgaaları

Kardeşler üzerinde yapılan araştırmalar, aile içinde kavgaçı olan çocukların genelde aile dışında böyle davranmadıklarını göstermiştir. Duygusal açı-

dan kendini kontrol edememek bir çocuğa acı verir; bu nedenle yoğun rekabet ve yarışma anlarında onlara yol gösterilmesi gerekir.

Kavgalar zamanla azalmaktadır; bu konuda duruk noktasına genelde beş yaşından önce vanılır.

Çocuklar ilginçtir, çok erken yaşta kendilerini başkaları (özellikle kardeşleri) ile karşılaştırmaya başlarlar. Rakabet dürtüsünün getirdiği enerji, doğal olarak çocukların başarı kazanmasına yardımcı olur. Anne babalar bu tür sağlıklı rekabeti destekleyebilir, fakat aşırına kaçmamak gerekir. En uygun yöntem, her bir çocuğu kendi özel yeteneklerini geliştirmeye teşvik etmektir. Çocuklar, tartışmalar yoluyla günlük anlaşmazlıkları nasıl çözeceklerini de öğrenir.

Çekişmelerin Azaltılması

Aile yaşamının daha uyumlu hale gelebilmesi için aşağıdaki ipuçlarının değerlendirilmesi önerilir:

- *Etiketleme ve karşılaştırma yapmayın,
- *Çocuklardan birini umutsuz bırakmayın,
- *İlk çocuğunuzdan yardım isteyin,
- *İlk çocuğunuzu koruyun,
- *Kuralları koruyun.

Araya Girme

Şiddete başvurma, küfür etme- ortamın çok gerginleşmesi, öfkeden kendilerini kaybederek sorunu kendi başlarına çözememeleri durumlarında ebeveynin araya girmesi yanlış değildir. Burada yaklaşım, her iki çocuğu dikkatle dinleme, biri diğeri ile çok alay ediyorsa "mola" vermelelerini sağlama, karşıt roller oynatma, kavga edilen (paylaşılmayan) malzemeyi bir süre ortadan kaldırma şeklinde düşünülebilir.

Kardeşlerin Bireyselliği

Pek çok anne baba, aynı evde büyüyen çocuklarının birbirinden çok farklı olduğunu görüp şaşırır. Farklı yetiştirildikleri için farklı olduklarını düşünebilirler. Oysa araştırmalar bu farklardan anne babaların sorumlu olmadıklarını, çok daha karmaşık nedenler bulunduğunu göstermektedir. Kalıtım, aile içinde farklı yaşamlar, çocukların birbirine karşı davranışları, doğum sırası nedeni ile çocukların kardeşlerine davranışları, şans ve kişilik bu farkları yaratmaktadır.

Psikolog Sandra Scarr, "Ebeveyn olarak çocuklar üzerinde çok büyük bir etki-

miz olduğunu sanırsınız... Aslında makul, sevecen, fakat kutsuz olmayan anne babalar isek, çocuklar kendi kişiliklerini geliştireceklerdir ve onlar birbirlerinden çok farklı, fakat olumlu kişiler olacaktır" demektedir. Kardeşler üzerinde kısa bir süre önce yapılan bir araştırma, çocukların kişilikleri ve uyum yetenekleri arasındaki farklılıkların pek çok nedenden kaynaklandığını göstermektedir: Birbirleri ile ilişkileri, rastlantıların etkileri, aile dışında yaşadıkları farklı ilişkiler ve deneyimler. Anne ve baba ile çocuk arasında olup bitenler, kocaman pastanın sadece bir dilimidir. Unutulmaması gereken şey, yürüme çağındaki veya okul öncesi çağıdaki çocukların bile, onlara davranışımızdaki eşitsizliklere ve kayımlara karşı çok hassas olduğudur. Amacımız her birinin özelliklerini takdir etmek olmalıdır.

Aileye Öneriler

Her bir çocuğa özel zaman ayırın; her bir çocukla ayrı olarak dışarı çıkmak için fırsatlar ve yöntemler geliştirin; başkaları ile bağ kurmalarını destekleyin; çocuklardan birisi, babası, büyükannesi vb. kişilerle yakınlaşırsa mutlu olun, kıskançlık duymayın; kendinize dikkat edin; kendinize iyi bakın, böylece günlük dramlar ve felaketlerin komik yönünü görebilirsiniz; günlük düzen kurun ve bunu uygulayın; temel kurallara dikkat edin; çocukları birbiri ile kıyaslamayın; arada bir mola verin.

Münevver Özekin
Çocuk Gelişimi ve Eğitimi

- Kaynaklar**
- Adler, A. *Psikolojik Aktivite*. Çev: B. Çınarç, İstanbul, 1993.
- Clarke, J.I. ve diğerleri, *Çocuk Bakımı ve Eğitimi-1* Çev: E. Sağlamtunc, S. Yakar. İstanbul, 1996.
- Dunn, J., Kendrick, C. *Siblings: Love, Envy and Understanding*. Cambridge, 1982.
- Dunn, J., *İkinci Çocuk*. Çev: H. Aşuroğlu. İstanbul, 1995.
- Ginnor, H.G. *Siz ve Çocuğunuz*. Çev: N. İşkin-Günay. İstanbul, 1996.
- Gardner, T. *Etikeli Annababa Eğitimi*. Çev: E. Aksoy. İstanbul, 1996.
- Özekin, M. *Ailedeki İlk Çocuğun Kendisinden Küçük Kardeşini Kışkırtma Davranışının Araştırılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Araştırma Raporu, 1979.
- Yavuzer, H. *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul, 1992. <http://www.cfc.edu.ca/docs/00000271.htm>

Soyut ve Somut İlişkisi

Soyut ve somut kavramlarını ele alırken, bunların birbirlerinin zıttı kavramlanmış ya da biri ötekine yeğlenmeliymiş gibi bir anlayışla işe başlamak yanlış olacak gibi görünüyor. Sanatta ve yaşamda soyut mu, somut mu ön plana çıkarılmalıdır? Bu bir anlamda, "Biçim mi, öz mü?" tartışmasını anımsatıyor. Kuşkusuz, biçim de, öz de biçimde yansıtıyor. Yani biçim biçemden soyutlanamıyor. Sanatçı biçime de özel de ağırlık verse, bu onun biçimini yansıtıyor. Diğer bir deyişle biçem biçimi içeriyor.

Soyut ve somut kavramları ne birbirinin zıttı ne de birbirine yeğlenecek kavramlar. Soyut ve somut iç içe. Ancak birbirlerine doğru bir akış içinde. Soyut somuta dönüşebilir, somut da soyuta. Bunu algılayabilmek ise bizim soyutlama gücümüze bağlı. Bu da insan gelişimi ve duyarlılıkla yakından ilişkili. Bu anlamda soyut ve somutun iç içe, birbirine doğru değişebilen, karşılıklı bir ilişki içinde olduğunu düşünmek olası.

Sanatçının gizemi ise biçiminde. Soyutu somutlaştırmasında ya da somutu soyutlaştırmasında. Biçimi izleyenler ise somutta soyutu, biçimi yakalayabilirlerse sanatçı ile ya da eser ile iletişim kurabilirler. Çevreyi algılamada da aynı öneme sürülebilir. Aksi durumda ise somut somut olarak kalır. Herhangi bir nesneye baktığınızda onu sadece somut olarak algılayabilirsiniz. O nesneye ilişkin anlamlarınız varsa, size bir sevdiğiniz o nesneyi armağan etmişse, farklı duygularla ona bakarsınız. Nesne, sadece somut olmanın ötesine geçer.

Somutun ötesine geçebilmek, soyutu kavrayabilmek ise insan gelişimi ile yakından ilişkilidir. Her soyut kavramın oluşumu somuttan giderek oluyor. Öyleyse yaşamı, doğayı ve evreni algılamamız somuttan soyuta doğru bir yol izliyor. İnsanın oluşumu ve gelişimi de somuttan soyuta doğru

bir gelişim izliyor. Çocuk gelişiminde zihinsel gelişim aşamalarını incelediğimizde yine somuttan soyuta doğru bir değişim var. Çocuklar da somut işlemler döneminden sonra, ancak 11 yaş civarında soyut işlemleri yapabiliyorlar. Burada çocuk gelişiminde çevresel etkenlerin aile, arkadaşlar, eğitim, olanaklar, düzen, renk, estetik, duygu gibi pek çok etkenin önemli olduğu hatırlanmalı. Ancak 11 yaşından sonra herkesin soyutlama yapabildiğini düşünmek de hayalcilik olur. Buna karşın, örneğin estetik gereksinimi, yetişkin olan her kişide de ortaya çıkmıyor.

Maslow'a göre, insan gereksinimleri, fizyolojik, sevgi ve ait olma, saygınlık, kendini gerçekleştirme ve estetik gereksinimleri olmak üzere bir sıra düzen izliyor. Fizyolojik ve güvenlik gereksinimleri giderildikten sonra, bir üst düzeyli gereksinim olan sevgi ve ait olma gereksinimi mi ortaya çıkıyor. Sevgi gereksinimi hem sevmeyi hem sevilmeyi içeriyor. Bu gereksinimler giderildikten sonra birey çevresinde saygınlık gereksinimini gidebilirse bir üst düzeyli gereksinim ortaya çıkıyor. Bu da kendini gerçekleştirme gereksinimidir ve bireyler sahip oldukları gizil güçlerini bu düzeye ulaşabilirlerse ortaya çıkarabilirler. Kendi gizil güçlerini ortaya çıkarabilen, sahip oldu-

ğu potansiyelini tam kullanabilen, kendini gerçekleştirme gereksinimi olan bireylerde estetik gereksinimi ortaya çıkar. Doyurulan bir gereksinim ise davranışı güdülemiyor, yerine üst düzeyli bir başka gereksinim ortaya çıkıyor ve davranışı bu gereksinim güdülemeyi başlıyor. Üst düzeyli bir gereksinim, ancak alt düzeyli gereksinimler doyuma ulaştıktan sonra ortaya çıkabiliyor. Yani fizyolojik ve güvenlik gereksinimleri doyurulmamış bireylerde, sevgi gereksinimi ortaya çıkmayabilir. Çünkü davranışlarımızı doyurulmamış gereksinimler güdüyor ve davranışlar bu gereksinimi gi-

var; emek var; duyarlılık var. Emek verilmemiş bir sevginin olgunlaşması ve gelişmesi olanaksız. İnsanın da öyle. Sevgi bir insana, bir işe, bir esere, doğaya, evrene, Tanrı'ya ve her şeye yansiyabilen, oldukça kapsamlı bir kavram. Emek ve duyarlılık arttıkça sevgiyi geliştirmek olası. O zaman somut soyuta dönüşebilir, soyut da somuta. Güneş ışınlarına, doğaya, bir bebeğe, bir kelebeğe baktığınızda, onu seviyorsanız seviyorsunuzdur. Sahip olmaya çalışmak, almak farklı. Sevginin gelişmesi için ise emek ve duyarlılığın da artması gerekir. O zaman somuttan öteye geçersiniz.

Estetiğin gelişebilmesi ise bu bakış açısından epey çaba gerektiriyor. Sanat ve estetik gelişen kuşaklara ne denli yaygın ulaştırılabilirse, gelişen bireylerin çevresel koşullarının elverişliliği o kadar zenginleşir. Emek ve duyarlılık sevgi ile bütünleştiğinde hem sanatta hem eğitimde hem de bilimde yansımalarını gösterecek, insan gelişimine katkıda bulunursa somut soyut dönüşümü yakalanabilir. Bireyin üreticiliği, yaratıcılığı burada başlayabilir.

Soyut soyut kaldığı sürece algılanması güç, somut somut kaldıkça duygudan uzak olacaktır. Somut da, soyut da duygularda değil, duygularda anlam kazanır. Bu anlamda emek, duyarlılık ve sevgi hem insan gelişimi ve eğitiminin hem de sanatın başlatıcı güçleri gibi görünebilir. Sanatçının biçiminde bize yansıtılarak soyut somuta, somut da soyuta dönüşebilir. Böyle bir değişimi kavrayabildiğimiz sürece evrenin ve yaşamın anlamı derinleşebilir, zenginleşebilir. Hangi alanda olursa olsun, bilimde de, teknolojiye de sanatta da emeği olanlar, bu değişimi biçimlerinde yansıtılabildikçe özgünleşebilirler.

İnsan gelişimine emeği olan herkesin, emeklerine saygıyla, sevmeye ve duyarlı almaya devam etmeleri dileğiyle...

A. Canan Çetinkanat
Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi,
Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi